

(TONSOS a l'Acte de la Seu, de 839); però sens dubte per influència de *Tossa*, com a denominació de coneguts cims de Cerdanya, es pronuncia *tòza* amb *o*: *La Tòsa* per antonomàsia és la gran muntanya que separa la Cerdanya de l'alt Berguedà (entre Alp i Bagà), 2780 alt; la *tòza* de Nambet i la de Sobirans a Angostrina (en contrast amb la sorda del veí *Tossal Colomer*); la *Tòza* o *Tòzas* d'Enveig; el Pla de la *Tòza* de Montfilla a Porta (1959).

D'altra banda s'ha mantingut amb vigor un sentit abstracte. Registrat primerament per Belv. li dona el sentit de «bulto, moles». Ja per aquells anys apareix en ús literari: «aquells tontillos antics que feyan més *tossa* y tenian més roda que la campana grossa de Pèrsia» en uns sermons barcelonins de 1805; «la campana --- la arrossegaren, ab currons per dessota untats de sèu, alguns hòmens y un número crescutíssim de minyons: essent tal campana, de alçada de casi dos hòmens, y de gran *tossa* tota ella», B. de Maldà (*Excurs.*, 155). «Al entreveure, a contraclaror, la *tòssa* de dos homes armats, darrera la Carolina», NOLLER (sic ò, en *La Bogeria*, 59.7f.).

La frase *fer tossa* m'és ben coneguda i fins familiar [1924], parlant d'una persona de molta presència corporal: que té un cos voluminós, apersonat, sense, però, fer lleig, gairebé en sentit de lloança. S'usa pertot, potser més de la banda del CpTarr. que a Bna. Sovint en els escr. Renaix.: «Dalt del matxo, enjoyada y vestida ab ses robes de llampants colors, totes brodades d'antiquècles, hi feya una *tossa* la núvia!», Pons Mass. (*Segarra, Trascant p. l. Serres*, p. 53). «Aclatat dins un bosc de tall, a un tirat de fona del molí, des d'on dominava la caseta, de poca *tossa*, però vistosa i alegroia, penjada en el pendís», MtnVayreda (*Puny.*, t. VII, 126 (103)). «La mena de casa que era i la *tossa* que feia», Alex. Galí, notes al *Coll. B. V.* del B. de Maldà (p. 51). «Ara nos cal anà / a veure aquei gató com va ---. / Hi anem: que era bel! Com ne feia de *tossa*! / I cobrint en entir la taula, que era grossa / ---», Saïssat (*Perpiny.*, 93, «volum. embalum»). Rima que prova que li donen *o* oberta (en cat. central alguns ho dïrien amb tancada).

No ha mancat del tot l'aplicació a part concreta del cos: «la part alta del cap», a Camprodon segons el *DAG.* dit esp. de la part alta del cap del porc salat. I viceversa, encara que el sentit orogràfic poc ha tingut aplicació fora del català, també n'hi ha algun cas a l'Alt Aragó: a *toba* o *Sarronal* és un gran cim de les fondalades d'Escuaïn (1965). Allà, però, fora del cas de *tozal*, han tingut més vida altres derivats d'aquest sentit; sobretot *tozón*: el de *Orrús* a Sarvisé (1965), el de Estévez a Fanlo; «el Cucurrucco és un *tohaliko*» Oliván; sengles *tohalóna* a Oliván, Formigales, Barbaruens, Buetas i Arguisal.

Tossol: fou usat amb el sentit de 'pujol': «La gran cascata, en branques de mar, esbadiant-se, / los boscos y esplanades abruga per *supols*, / y, per obrir-los via, rodant y cabussant-se, / se fan enllà les serres, s'ajauhen los *tussols*», *Atl.* de 1867, v. 14d (canviat en *cabussant-se* --- *besan la pols*), en la versió defini-

tiva. «Una hermosa pastoreta / tranquila dorm; / son ramat de xais escampa: / l'un pel bosc pastura amb goig, / l'altre puja llest la rampa / d'un vert *tossoll*», Anselm Clavé (*Somni d'una Verge*, v. 12).

Tinc nota mal precisada d'un *tossols* en el Berguedà; un *tuzelo* a la Pobra de Fontova. Però també hi ha existit el sentit de 'tòs' o 'cap d'un animal' (segle XIV, *Tresor de Pobres*) i avui a Lluçena i Llu: ra, tal com el cast. *tozuelo*.

D'un diminutiu **tossolell*, la dissimilació *tossonell* sembla haver-se usat, com a terme nàutic, en el sentit de cap o mànec (separable) d'una sàssola de bui lar l'aigua de les naus: en un Inventari de les Drassanes de 1467 va llegir Aguiló (*DAG.*) per una banda «it. tres sàsoles de fust ab son *tossonell*» i en un altre pasatge de la mateixa data entengué «un caxó en què ha 12 *cossonells* de fust», on deu haver-hi l'habitual error de lectura *c* per *t* (és clar que no pot ser *corronell*, *AlcM*, car un corró no va amb sàssoles ni caben 12 corrons en una caixa).

Fins aquí tot el que hem vist pertany al català pur, amb prolongacions aragoneses. El castellà pur a penes ens mostrà més que el mot corresponent a *tòs* part del cos, i encara, allí el primitiu *tozo* només sabem que s'usi a Albacete (*DACEsp.*), i el que s'hi ha conservat és el diminutiu *tozuelo*, arrelat també, igual que *tozal*, a l'Aragó: a Ansó definit «cogote» (J. G. M., 1937), segurament usat així mateix en altres zones aragoneses, car a Binéfar, aragonès de Llitera, Coll Alta-bàs el defineix vagament «cabeza»; el sentit propi és semblant al nostre, com ho mostren els derivats arag. *tozudo* [*DACEsp.* 1780], no gaire usat com a cast. fora d'Aragó, si no és com a mot pintoresc i tolerat familiarment.

Amb irritada al·lusió a la fama que, per gran honra nostra, tenim catalans i aragonesos de gent tenaç i pertinaç. Ja parlarem de *tossar* i *estossar*, que també són aragonesos. Fora d'això només és cast. *tozuelo* com a nom del tòs o nuca, documentat allà des de 1607 (Oudin, Covarrubias i *DAut.*), i usat pel madrileny Quedo i per Suárez de Figueroa (Valladolid), autors amics del llenguatge ultra-expressiu i tirant a la matisació picaresca.

A l'altre vessant pirinenc, com en els altres mots d'aquesta família, hi ha només una lleu extravasació en els Pirineus gascons: *tusú* «calotte cranienne» a la Vall d'Ossau, *tusét* només a Baretons, i tornant a aflorar lleument a l'alta Garona (a Carbonne, uns 30 km. SO. de Tolosa, *ALGc.* IV, 1238); però a penes res ni a la Vall d'Aran, fora d'algun derivat calcat dels catalans: «*tusà*: preparar-se les bèsties a banyejar» i *müla tusüda* 'mula tossuda' a Pujolo. Des d'on potser es passa a *tüso*, *tüsét* (*tüdo* a Batmala), *tüséto* 'morteret' («pour broyer le sel», «terrine», «faiselle») a l'Alt Comenge i Coserans (*ALGc.* III, 724, 736, 771, 781, 754); si bé amb alternança *ü/ü*, tal com veurem infra, en el derivat *tussar/tossar*.

A l'Occident i al Migjorn hispànics, aquesta família repren en canvi gran vigor, amb sentits distints, ben cert, però no massa allunyats. Allà reapareix el nostre